

УДК 37(477.51)09

ЛІДІЯ ДЕПОЛОВИЧ ТА ЇЇ ІДЕЇ ЩОДО КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ В ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Халімон Н. М.

У статті зроблено короткий аналіз видавничої діяльності маловідомого вчителя-методиста 20–30-х рр. ХХ ст. з Чернігівщини Деполович Лідії Платонівни. Автор аналізує комплексний підхід до організації навчально-виховного процесу в педагогічній спадщині Л. Деполович.

Ключові слова: освіта, вчитель, комплексне навчання, буквар.

В статье сделан краткий анализ издательской деятельности малоизвестного учителя-методиста 20–30-х гг. ХХ в. из Черниговщины Деполович Лидии Платоновны. Автор анализирует комплексный подход к организации учебно-воспитательного процесса в педагогическом наследии Л. Деполович.

Ключевые слова: образование, учитель, комплексное обучение, букварь.

The article is a brief analysis of the publishing activities of a little-known educator and teaching methods specialist of the 1920s–1930s in Chernihiv Region – Lidiya Platonivna Depolovich. The author analyzes a comprehensive approach to the organization of the teaching and educational process in the pedagogical heritage of L. Depolovich.

Key words: education, teacher, comprehensive education, ABC-book.

Важливим джерелом збагачення теорії і практики сучасної системи освіти в Україні є неподільна єдність навчально-виховного процесу із багатовіковим педагогічним досвідом. У сучасних умовах розвитку українського суспільства необхідним є глибоке вивчення, критичне осмислення й творче використання національного духовного здобутку минулого для розуміння новітніх феноменів і процесів у соціокультурній сфері.

Розширюючись і поглиблюючись у своєму розвитку, сучасна педагогічна думка залучає нові феномени й фактори, які раніше не були об'єктом дослідження, тому інтерес до педагогічних персоналій зростає й значна частина творчих біографій уперше стає об'єктом наукової рефлексії. Це стосується постаті Лідії Платонівни Деполович (1869–1943), педагогічна спадщина якої є джерелом для виявлення її педагогічних ідей, з'ясування засад педагогічної позиції, реконструкції науково-педагогічної діяльності, обґрунтування внеску в розвиток педагогічної науки. Лідія Платонівна Деполович – маловідомий педагог-методист початкової освіти 20–30-х років ХХ століття із Чернігівщини, автор довоєнного букваря для учнів, що витримав 19 перевидань та інших численних посібників із навчання дітей грамоти, зокрема: читанок, математичних задачників, букварів для шкіл грамоти, робочих книг, методичних порадишків тощо.

Л. П. Деполович народилася 14 листопада 1869 року в с. Ковчин (тепер Куликівського району Чернігівської області) в сім'ї місцевого приходського священика Платона Деполовича. Після навчання в Ковчинській земській школі в 1885 році вступила в Чернігівську гімназію, яку закінчила в 1893 році [8, с. 1]. Свій педагогічний шлях розпочинала в Количівці, де вчителювала з 1893 до 1901 рр. [3, с. 1]. Із 1901 до 1908 рр. працювала вчителем Ковчинської земської школи. Після переїзду до м. Чернігова вчителювала до 1922 року в 5-й Радянській школі [9, с. 7] (з 1922 року школа стала називатись ім. Леніна), а з 1922 року – у 18-й Українській школі ім. Коцюбинського [10, с. 17].

Педагогічний стаж Л. Деполович на 1923 рік складав рівно 30 років. Педагогічних надбань і спостережень за цей час накопичилось чимало, і Лідія Платонівна взялася за складання посібників для навчання грамоти. Її інтереси зосередились на проблемах методики навчання в початковій школі. Вона працювала над методами навчання читання й письма, розвитку усного мовлення дітей, досліджувала питання вдосконалення майстерності вчителя. У 1920-х роках вона склала свій авторський

буквар "Нумо читати!", який був виданий видавництвом "Радянська школа" в 1926 році загальним тиражем у 50 000 примірників і перевидавався не один раз [7, с. 1]. Побудований він за аналітико-синтетичним принципом, заснованим на цілому слові. У букварі витримана певна послідовність добору літер: від простих до складніших, від голосних та приголосних звуків з чіткою вимовою до звуків, що в деяких сполученнях вимовляються нечітко або мають складнішу графічну форму. Буквар насичений малюнками, що передають певні образи. На кожній сторінці розміщений певний сюжет, з яким пов'язаний текст. Часто слова в реченні замінені малюнками предметів, тут же подані цифри, що відображають зображену кількість предметів.

Саме в цей час, на початку 1926 року, при Всеукраїнській академії наук (ВУАН) почало функціонувати Бюро педагогічної інформації та консультацій. Воно об'єднало значні методичні сили Києва, налагоджувало й підтримувало зв'язки з сільським учительством. Це похвалило освітню науково-дослідну роботу й сприяло поширенню педагогічних знань і літератури, тобто позитивно вплинуло на розвиток педагогічної думки України в 20-ті роки ХХ століття [5, с. 332].

У 1927 році Л. Дєполович переїжджає до м. Києва, де продовжує займатися вчительською діяльністю та паралельно складанням і упорядкуванням посібників для навчання грамоти [6, с. 86]. Доленосною для Л. Дєполович стала зустріч із відомим педагогом того часу О. М. Астрябом, котрий керував тоді сектором методики викладання математики згаданого вище Бюро педагогічної інформації та консультацій [5, с. 332]. О. Астряб відносився до прогресивних педагогів свого часу, був прихильником реформування методики викладання шкільних предметів у напрямку розвивального навчання, використання методів спостереження, порівняння, які б спонукали учнів до самостійних висновків [5, с. 331]. У цьому питанні О. Астряб та Л. Дєполович були одностайними, що й привело їх до тісної співпраці. У той час постало завдання створення принципово нових програм і підручників для єдиної трудової школи. Проявом перебудови шкільного життя стало запровадження комплексної системи навчання, нових типів підручників (робочих книжок, розсипних книжок) [5, с. 332]. Усі ці чинники й привели до створення Л. Дєполович та О. Астрябом у 1928 році підручника "Математичний задачник. Перший рік навчання в міській трудшколі" [2].

Але характер задачника має книга в цілому. У ній є досить багато місць методичного змісту. Сторінки методичного змісту посібника – це не що інше, як варіант роботи з обдарованими дітьми, тими, хто до школи йде підготовленим. До того ж методичні сторінки спонукають дітей до дослідницької самодіяльності, привчають самостійно вчитися, що є дуже важливим. Високу оцінку можна дати ігровому стилю "Задачника". Дуже часто Л. Дєполович та її співавтор брали за основу задачок якусь гру, радили дітям самим погратися, щоб здобути математичні навички.

Загальний порядок викладу матеріалу "Математичного задачника" – програмово-хронологічний. На сторінках математичного задачника вміщені завдання, задачі та вправи. Завдання являють собою органічну частину відповідної комплексної теми. Ці завдання, з одного боку, відповідають цілевому наставлянню комплексної теми, а з іншого боку, їх виконання вимагає від учнів проробки відповідного математичного матеріалу. Завдання задачника складені так, що числа діти самі мають знаходити у життєвому оточенні. Саме це робить підручник доступним і змістово наближеним до життя. Задачник розраховано на три триместри й побудовано на основі комплексних тем: "Наша школа. Класна кімната", "Зміна положення сонця", "Природа та життя людей взимку", "Перехід від зими до весни. Ознаки наближення весни", "Життя природи навесні", "Весняна робота по садках та городах", "Весняна робота на полі. Впорядкування міста", "Охорона здоров'я" [2].

У даному підручнику з математики Л. Дєполович уміло реалізує дидактичні вимоги: асиміляції – зв'язку теоретичного матеріалу з практичними завданнями, результативності, що сприяє збагаченню знань учнів, їх кращому розумінню та запам'ятовуванню. Зміст підручника достатньою мірою насичений інформацією, що стимулює учнів до оптимального засвоєння знань, свідомості й активності, забезпечення розуміння цілей і завдань діяльності, що є необхідними умовами для успішного навчання.

Видавнича діяльність Л. Дєполович була досить плідною. У період з 1926 й, практично до останнього року свого життя, до 1943 року Лідія Платонівна систе-

матично друкувала свої наукові доробки. В арсеналі чернігівського вчителя-методиста початкової освіти нараховується майже п'ятдесят різноманітних видань букварів (в тому числі й для шкіл грамоти, трудшкіл), читанок, математичних задачників, методичних розробок тощо.

Справжнім довгожителем можна вважати її буквар, який вперше побачив світ у 1938 році. З того часу буквар перевидавався аж до 1956 року й витримав 19 видань [1, с. 1], а загальний тираж цього букваря складав понад 10 мільйонів примірників!

Видання Л. Дєполович на багато років пережили свого автора. Використання букваря Л. Дєполович не припинялося навіть в період окупаційного режиму, встановленого фашистами в Україні. За підручниками Л. Дєполович навчались тривалий період не лише діти України, а й діти українських емігрантів за кордоном. Зокрема, в Канаді вивчення української мови за підручниками Л. Дєполович продовжувалося ще й на початку XXI століття [4, с. 1].

Л. Дєполович однією з перших у педагогіці розпочала створювати і впроваджувати в практику навчальні комплекси, які включали: підручник, методичний посібник для вчителя та робочий зошит для учня.

За формою викладу підручники Л. Дєполович компактні, лаконічні, містять матеріал високого ступеня узагальнення і, разом з тим, конкретні, містять в собі необхідний достатній обсяг фактичного матеріалу. Структура підручників має текст, як головний компонент, і нетекстові допоміжні компоненти. Всі підручники Л. Дєполович багаті на ілюстративний матеріал. Це робить їх привабливими для дітей, особливо початкової школи. Крім того, підручники Л. Дєполович: 1) *мають практичну спрямованість*, бо насичені творчими, дидактичними, практичними завданнями (наприклад: встаньте раніше і подивіться, де саме сходить сонце і коли, а ввечері простежте, де саме заходить сонце; зробіть з лозин куб, скільки дров поміститься в ньому), містять практичну інформацію (скільки яких зернят в грамі; скільки яєць знесе домашня худоба тощо); 2) *мають розвивальний характер* (вправи часткового творчого характеру або I рівень розвивальних завдань, наприклад: переписати текст та вставити пропущені букви, з поданих слів утворити нові, відшукати звук у знайомих словах. II рівень – завдання передбачають унесення елементів нового до змісту чи способів виконання дії); 3) *орієнтовані на саморозвиток*, бо навчають учня вчитися через чітку методичну послідовність у викладенні матеріалу, доступністю й змістом завдань, наближених до життя, використанням численних вправ на спонукання дослідницької самодіяльності учнів, доцільністю застосовуваних автором методів і прийомів навчання грамоти; 4) *наукові за змістом*: містять тексти науково-природничого змісту (про птахів, тварин) географічної та історичної тематики.

Доповненням до підручників Л. Дєполович є її різноманітні навчальні посібники для учнів та вчителів: робочі зошити та методичні книжки. Особливістю цих навчальних посібників є те, що в них навчальний матеріал значною мірою доповнює й розширює матеріал підручника. А на сторінках своїх методичних посібників авторка надає слушні поради вчителям, як працювати за її підручниками, ділиться методикою викладання, рекомендує оптимальні форми й методи роботи в класі тощо. Л. Дєполович звертала увагу вчителів на те, що учнів слід привчати до опрацювання текстів, які б стимулювали до роздумів, осмислення, порівняння, причому діти самі повинні вміти зробити логічні висновки.

Аналіз навчальних книг, укладених чернігівським педагогом, дозволяє констатувати, що, по-перше, Лідія Дєполович була високоосвіченою людиною, оскільки авторка використала знання з історії, природознавства, географії, рідної мови, фольклору, добре володіла "засобами грамотного вчення" (книги пропонують матеріал як з навчання грамоти й читання, так і з математики); по-друге, підручники відображають глибокі природні взаємозв'язки навчання й виховання, мають гуманістичний характер. Пропонований у підручниках достатній фактологічний навчальний матеріал потребує від учителя проблемного викладання та спрямування на розвиток творчості й самостійності пошуку.

У кожному вислові Л. Дєполович відчувається духовне багатство, вияв педагогічного такту: уміння спостерігати, керувати своїми емоціями, бути уважною та справедливою, витриманою й толерантною – це ті риси, які були притаманні Л. Дєполович. Педагогічний такт і педагогічна етика – основи гуманної педагогіки, що є надзвичайно актуальною проблемою сьогодення.

Усі підручники, складені педагогом для української школи, побудовані на народознавчому матеріалі, вони були вагомим внеском у методику навчання, а кожний наступний підручник Л. Деполович був більш досконалим доробком автора та мав високу методичну цінність, краще відображав досягнення тогочасної науки. Ось чому вони витримали чимало видань і набагато пережили свого автора. Багато з положень підручників Л. Деполович, особливо букварів, актуальні й дотепер і дуже часто їх можна зустріти в сучасних букварях.

Отже, більша частина педагогічної спадщини Л. Деполович присвячена питанням науково-теоретичних та практичних підходів щодо комплексної організації навчально-виховного процесу, підготовки й проведення уроків. Її науковий доробок характеризується високим науково-педагогічним рівнем, обізнаністю з надбаннями світової дидактики. Ураховуючи рівень підготовки вчителів народних шкіл, вона вважала за необхідне обмежитися простими й чіткими вказівками. Варто зауважити, що сучасні методичні рекомендації, що формуються в узагальненому вигляді, не кожний сучасний учитель може самостійно трансформувати у свою практику. Висуваючи високі вимоги до змісту методичного забезпечення викладання, Лідія Платонівна враховувала особливо актуальні та зумовлені соціокультурними умовами й потребами суспільства аспекти у вихованні патріота, громадянина.

Результат історико-педагогічного дослідження педагогічної та науково-методичної діяльності Л. Деполович підтверджує належність її до когорти визначних представників вітчизняної педагогічної думки, фундаторів нової української педагогіки другої половини XIX – першої половини XX століття. Оцінюючи внесок Л. Деполович в освітній процес, можна констатувати, що її педагогічна діяльність є науковою, методологічно обґрунтованою й практично апробованою.

Література

1. Деполович П. Л. Буквар / П. Л. Деполович. – Вид. 19-те. – К. : Радянська школа, 1956. – 96 с.
2. Деполович Л. Математичний задачник. Перший рік навчання в міській труд-школі / Л. Деполович, О. Астряб. – [Б. м.] : Державне видавництво України, 1928. – 184 с.
3. Отчёт Черниговского епархиального училищного Совета за 1900/1901 учебный год. // Памятная книжка Киевского учебного округа 1901 г.
4. Руснак І. С. Розвиток українського шкільництва в Канаді (кінець XIX–XX ст.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – К., 2000. – 34 с.
5. Українська педагогіка в персоналіях : навч. посіб. / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – 550 с.
6. Український педагогічний словник / за ред. С. Гончаренко. – К., 1997. – 373 с.
7. Центральний Державний архів Вищих державних органів і управління України, Р-177, оп. 2, т. 2, – спр. 1880, 3 арк.
8. Чернігівський обласний державний архів (ЧОДА), Р-593, оп. 1, спр. 1431.
9. ЧОДА, Р-593, оп. 1, спр. 37.
10. ЧОДА, Р-593, оп. 1, спр. 1040.